

Андрій Кудряченко,

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, директор Державної
установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»;

Людмила Чекаленко,

докторка політичних наук, професорка, провідна наукова
співробітниця Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»

ПАТРІОТИЗМ, ПОРЯДНІСТЬ, ПРОФЕСІОНАЛІЗМ — КРЕДО ДИПЛОМАТІВ УКРАЇНИ, ЩО ЗАПОВІДАВ ГЕННАДІЙ УДОВЕНКО

Анотація. Історія України зіткана з відчайдушною тривалою боротьби за державу, захист своїх громадян, які плекають європейські цінності, мирний розвиток і повагу всіх суб'єктів міжнародного життя, свободу вибору і право на гідне буття людства й усіх народів.

Успішне сходження України значною мірою залежало й залежить нині від дипломатії: діяльності зовнішньополітичного відомства та дипломатичних представництв за кордоном. З часу відновлення незалежності та суб'єктності 1991 року вітчизняна дипломатія долає серйозні виклики та небезпеки. Проте засади дипломатичної діяльності, які заклав Геннадій Йосипович Удовенко, важливість постаті якого підтверджує обрання його на посаду Голови Генеральної Асамблеї ООН (1997–1998 рр.), а також значні напрацювання інших його колег стали слухним надбанням для багатьох сучасних українських дипломатів.

Ключові слова: дипломатія, правонаступництво, дипломати, кредо дипломатії, патріотизм, порядність, професіоналізм.

Постановка проблеми. Тематика дипломатії України в науковому та суспільно-політичному дискурсі є доволі популярною. Чимало істориків, політологів, економістів, серед яких і чинні дипломати, досліджували низку питань із цієї царини історичних і політичних знань та діяльності. Багато праць зосереджені

на діяльності закордонних установ України, у яких рідко помітна сама людина — дипломат і виконавець із творчими думками, цікавими ідеями, глибоким аналізом міжнародного життя... Таку специфіку можна пояснити традиційною політикою держави та відчутною скромністю вітчизняних дипломатів, оскільки вони згідно з патріотичними засадами і професійними налаштуваннями завжди ставили на перше місце інтереси держави, а вже потім за можливості згадували про себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед численних публікацій зазначимо «Українську дипломатичну енциклопедію» в 5 т. [1] і науковий щорічник «Україна дипломатична», а також наукові монографії, посібники для закладів вищої освіти тощо. Окрім того, слід згадати мемуари Б. Гуменюка, М. Дашкевича, А. Зленка, Б. Корнеєнка, М. Макаревича, М. Скуратовського, О. Сліпченка та інших.

Виклад основного матеріалу. Українська дипломатія сягає корінням часів Київської Русі, Польсько-Литовсько-Руської держави, Козацької держави тощо. Сучасна дипломатія бере свій початок з проголошення Української Народної Республіки (УНР), що формувала дипломатичну службу в нинішньому тлумаченні: створила мережу дипломатично-консульських установ, готувала дипломатів, формувала правові засади дипломатичної діяльності на основі проекту закону «Про закордонні установи УНР» [2].

За час діяльності Центральна Рада налагодила контакти з різними державами, зокрема Францією і Великою Британією. У грудні 1917 р. українська делегація взяла участь у мирних переговорах у Бресті, де 27 січня 1918 р. було підписано перший мирний договір у світовій війні.

Першим зовнішньополітичне відомство УНР очолив **Олександр Шульгин** (26 грудня 1917 р. – 22 січня 1918 р.), а згодом став послом у Болгарії. Емігрувавши, О. Шульгин входив до Українського товариства прихильників Ліги Націй і виступав проти прийняття СРСР до її складу. 1946 року був обраний головою Українського академічного товариства в Парижі. Коли Францію окупували німецькі війська, О. Шульгин був заарештований, згодом він виїхав до США, де й похований нині. На будинку по вул. Терещенківській, 9 у Києві встановлено пам'ятну дошку з барельєфом О. Шульгина. Саме в цьому будинку, де нині функціонує музей, розпочало свою діяльність тодішнє міністерство закордонних справ [3].

У перших міжнародних документах, автором яких був О. Шульгин, Україна проголосила гуманістичні ідеї боротьби за мир і захист прав людини. Основою зовнішньої політики держави був принцип миротворчості. Нижче наводимо відозву від 21 листопада 1917 р. Центральної Ради до всіх народів світу про встановлення миру (зі збереженням правопису оригіналу): «Від імени Української Народньої Республіки Українська Центральна Рада визнавши потрібним негайно приступити до перемир'я, одночасно повідомляє про це Союзні Держави [...] Центральна Рада також приступає до активного переведення справи миру. Тим Центральна Рада виповняє віддавна висловлену волю Українського Народу і вже не раз виносила постанови про негайний мир, в чому досі ставало на перешкоді Тимчасове Правительство. Для того Центральна Рада постановляє:

1. послати представників від Генерального Секретаріату на фронти для ведення переговорів в справі перемир'я.
2. звернутися зараз же від імени Української Народньої Республіки як до союзних так і до ворожих держав з пропозицією розпочати мирні переговори, довівши про це до відома нейтральних держав.
3. одночасно повідомити про це Раду Народніх Комісарів та правительства інших республік Росії для коордінації ведення цієї справи.

Разом з тим Центральна Рада приступає до негайного вироблення конкретної програми миру, для предложення її від імени Української Народньої Республіки народам Росії а також союзним і ворожим державам, як основу для переговорів» [4].

Більшовики вороже ставилися до процесу українського державотворення та вбачали в ньому реальну загрозу утвердженню і збереженню своєї влади. Тому в Україну було направлено ультиматум з вимогами діяти за вказівкою кремля, а один з більшовиків-українців Микола Скрипник зазначав, що для більшості членів партії України як національної одиниці не було.

Міністр закордонних справ **Дмитро Дорошенко** (травень – листопад 1918 р.) досягнув важливих результатів, створивши ефективну структуру українського МЗС і розвинувши законодавчу базу. У червні 1918 р. було ухвалено закон «Про посольства і місії Української Держави», у липні — закон «Про заклад Генеральних Консульств і Консульських Агентств по-закордоном». За період гетьманського уряду розпочали діяльність перші вітчизняні Консульські курси для підготовки дипломатів і консулів.

Д. Дорошенко навчався в трьох університетах, зокрема й Київському університеті Св. Володимира на історико-філологічному факультеті. За дорученням Центральної Ради він формував Генеральний Секретаріат із перспективою його очолити, однак через суперечності щодо залучення до влади представників заможних верств і старої адміністрації подав у відставку й був призначений губернським комісаром УЦР на Чернігівщині. З приходом до влади гетьмана П. Скоропадського увійшов до складу його уряду й у травні – листопаді 1918 р. очолював МЗС, де створив нову структуру центрального апарату; розробив організаційно-правові акти, які регулювали розбудову дипломатичних і консульських представництв України; проводив виважений курс щодо Німеччини та Австро-Угорщини; домагався ратифікації Брестського мирного договору 1918 р. та передання етнічних українських земель Українській Державі; уклав прелімінарну мирну угоду з радянською росією; підписав низку договорів з державами, що з'явилися після розпаду російської імперії (Дон, Кубань, Грузія). Д. Дорошенко пішов у відставку на знак незгоди із грамотою Гетьмана про федерацію з небільшовицькою росією. У 1919–1920 рр. очолював українську місію Червоного Хреста на Балканах, а з 1921 р. викладав у Відні, Празі, Мюнхені, Берліні, Варшаві та Вінніпезі [5].

В еміграції Д. Дорошенко пропагував ідею національної державності, став одним із фундаторів державницької школи в українській історіографії ХХ ст., досліджував історію княжого та козацько-гетьманського періодів, церкви та культури, історіографію, визвольні змагання 1917–1921 рр. Автор низки праць, зокрема й брошури «Тарас Шевченко — національний поет України», яка вийшла друком німецькою, французькою, італійською та англійською.

У добу Гетьманату П. Скоропадського доволі ефективно розбудовували державні інституції, було сформовано повноцінне зовнішньополітичне відомство та низку дипломатичних представництв за кордоном: Українська Держава мала 11 дипломатичних і майже 50 консульських місій у 20 країнах, а на своїй території — 12 дипломатичних представництв і 42 консульські з 24 держав [6]. У посольстві в Туреччині працював син політика й мецената Євгена Чикаленка — **Петро Чекаленко** (правопис прізвища через «е» тут не є помилкою, саме так зазначалося в архівних документах. — *Авт.*). Згодом радянська влада закликала дипломатів повертатися, бо вони «дуже потрібні для роботи в дипломатичних

установах». П. Чекаленка після повернення одразу заарештували, репресували, і за нез'ясованих обставин він помер у курській пересильній тюрмі. 20 червня 1929 р. помер його батько Є. Чикаленко й був похований у Подебрадах. Він вірив у те, що Україна буде вільною, і прищеплював такі погляди своїм дітям. «Хоч український народ багато втратив від того, що загубив свою стародавню назву і що безліч його талановитих синів збагачували скарбниці сусідів, а все-таки наближається час, коли український народ таки займе рівне становище поряд з іншими культурними націями світу вже під своєю назвою українців» [7].

У часи Гетьманату та Директорії дипломатичну діяльність утілював громадський і державний діяч, ідеолог відродження української державної самостійності, історик і публіцист **В'ячеслав Липинський**. Поляк за походженням, українець за поглядами, він був засновником державницького консервативного напрямку вітчизняної ідеологічної парадигми. Для Липинського гетьманщина — не самоціль, а символ, який покликаний сприяти відродженню української ідеї, формуванню нової еліти та суспільства патріотів. Він виокремлював відмінність пропонованого суспільного ладу від традиційних монархій і тогочасних демократій.

За визначенням В. Липинського, серед прерогатив глави держави — організування збройних сил, державної адміністрації та дипломатії. Для нього була цілковито природна залежність міжнародної політики від внутрішньої, успішність у зовнішніх справах лише за умов формування сильної соборної національної держави. В. Липинський вказував на першочерговість орієнтування не на сусідні держави, а на внутрішні завдання. «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути». Він слушно зазначав, що жодна з іноземних держав, на яких орієнтувалися тогочасні політики, не зацікавлена у створенні сильної і незалежної України [8].

Обіймаючи посаду посла Української Держави та УНР у Відні протягом 1918–1919 рр. (за тогочасним визначенням — Надзвичайний посланник і уповноважений міністр), В. Липинський здобув великі заслуги перед Вітчизною. До безмежної відданості українській справі та ґрунтовної європейської освіти додавалися особисті риси та неабиякий талант. Посольство Української Держави в Австро-Угорщині було серед чотирьох з найвищим першим розрядом нарівні з дипустановами в інших державах

Четверного союзу: Болгарії, Німеччині та Туреччині. Успіху місії В. Липинського сприяли його ґрунтовна підготовка, глибокі знання про Австро-Угорщину й ретельно підібраний штат працівників, які здебільшого забезпечували високу ефективність роботи посольства [9].

Австрія зволікала з ратифікацією Брестського договору, тож вітчизняна дипломатія мала докладати значних зусиль для реалізації підписаних угод і відстоювання соборності України. Складний економічний стан держави змусив керівництво Австрії погодитися з наполяганнями української сторони щодо підписання таємної угоди про поділ Галичини на польську та українську частини та об'єднання останньої з Буковиною в коронний край Австро-Угорщини, що гарантувало б українцям Галичини ширші права, а уряд України зобов'язувався забезпечити дотримання прав німецької, польської та єврейської громад. Але в Австрії виникнула гостра опозиція цим планам. Й у цей доволі напружений момент В. Липинський розпочав виконання своїх обов'язків. Йому довелося активно розв'язувати основні проблеми: поділ Галичини, приналежність Холмщини, постачання продовольства з України, поведження австро-угорських військ в Україні, повернення українських полонених тощо. Найважливішим серед завдань була ратифікація Брестського мирного договору з боку Австро-Угорщини, а також обмін ратифікаційними грамотами з Болгарією, Німеччиною та Туреччиною, що згідно зі статтею IV мало відбуватися в короткі строки у Відні. Завдяки наполегливій роботі В. Липинського з дипломатами Болгарії та Туреччини процес було прискорено, й у липні 1918 р. відбувся обмін грамотами з представниками Болгарії, Німеччини та Туреччини. В. Липинський також намагався посприяти ратифікації з боку Австро-Угорщини, але протягом кількох місяців йому не вдалося досягнути успіху. Цісарську грамоту про ратифікацію Брестського договору підготували перед самим розпадом імперії, і вона залишилася в архіві.

14 грудня 1918 р. було повалено владу П. Скоропадського, однак В. Липинський ще протягом 9 місяців представляв Україну як посол Директорії. У своїй дипломатичній кар'єрі він доволі багато встиг зробити для налагодження міжнародної співпраці України. Це був складний період сходження держави, але саме в ці переломні роки досить яскраво проявилися найліпші риси В. Липинського як державного діяча та дипломата.

* * *

Розбудова незалежної України потребувала оновленої моделі дипломатії відповідно до викликів і загроз. У перших документах про міжнародну суб'єктність держави зовнішньополітичним пріоритетом визначено курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що обґрунтовано географічними, політичними, економічними чинниками, ідеологічними настановами, менталітетом, європейськими цінностями й, урешті-решт, європейськістю України.

Серед викликів, що диктували повернення України до її цивілізаційних витоків і Європи: кризовий стан економіки і розпад СРСР; відсутність військової / безпекової підтримки союзників; тиск провідних держав щодо ядерного статусу України та зрештою примус до ліквідації ядерного потенціалу — третього у світі за потугою; негативні наслідки війни в Афганістані, зокрема, наркоторгівля та зростання наркозалежності, екзотичні хвороби та психічні розлади, сирітство, моральні втрати тощо, а також синдром Чорнобильської трагедії — небажання і неспроможність влади подолати лихо, різке збільшення кількості людей з онкологічними та іншими захворюваннями, психологічний тягар негативної інформації та глибока економічна криза.

Дипломатії суверенної України не вистачало професіоналів, досвіду і знань, тож забезпечення міжнародної правосуб'єктності держави було доволі непростим, однак цікавим, натхненним та успішним завданням. На дипломатичній ниві виявилися неабиякі таланти. До **Ю. Богаєвського, А. Бутейка, В. Василенка, Б. Гудими, Б. Гуменюка, А. Зленка, І. Майдана, М. Макаревича, В. Огризка, О. Сліпченка, Б. Тарасюка, Д. Ткача, І. Турянського, Г. Удовенка, В. Хандогія та інших** додалися імена непересічних особистостей і видатних професіоналів. Усіх і не перелічити. Вибачте, дорогі колеги, Надзвичайні й Повноважні Посли, посланники, радники, секретарі й аташе, що не всіх тут згадано...

Міністерство закордонних справ України, яке в перші роки очолював **Анатолій Зленко**, активно вступало в систему міжнародних відносин та світового життя. У грудні 1991 р. незалежність України визнали 68 держав, і завдяки активній діяльності А. Зленка швидко встановлювали дипломатичні відносини та обмінювалися посольствами [10]. Україна стала членом різних міжнародних організацій, що було неможливо в радянський період.

Естафету перейняв **Геннадій Удовенко**, і завдяки його невтомній діяльності вдалося досягнути важливих рубежів: набуття членства в Раді Європи, розвиток співпраці з НАТО й укладення Хартії про особливе партнерство, набуття чинності Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами, вступ до Центральноевропейської ініціативи, початок співпраці з Вишеградською групою тощо. Розбудовували окремі моделі двосторонніх відносин: спеціальну, особливу, поглиблену, політичну, стратегічну, посилене партнерство, як-от комісія Кучма — Гор зі США, консультаційний комітет президентів України та Польщі тощо.

Постать Г. Удовенка нерозривно пов'язана з історією становлення незалежної України. Видатний дипломат, народний депутат III і IV скликань Верховної Ради України, Міністр закордонних справ, голова Народного руху України (1999–2003 рр.), а також 52-й президент Генеральної Асамблеї ООН (єдиний серед українців був удостоєний обійняти цю посаду). Завдяки його професійності, енергії, інтелекту та любові до Батьківщини Україна стала помітною та утвердилася на міжнародній арені. Навіть працюючи в дипломатичних установах УРСР, що були залежні від позиції Москви, Г. Удовенко проявляв дипломатичний хист з українським характером. Після Чорнобильської катастрофи 1986 року позитивне світове сприйняття України розпочалося з того часу, коли МЗС керував Г. Удовенко. Зовнішня політика України зростала, мужніла, ставала на ноги завдяки його ініціативності, професіоналізму, патріотизму. І це — не перебільшення. А через принциповість у захисті стратегічних інтересів України Г. Удовенко відмовився від посади міністра та балотувався у ВРУ.

На каденцію міністра Г. Удовенка припав нелегкий час: складні переговори щодо майбутнього ядерної зброї, Чорноморського флоту та державних кордонів, численні зустрічі на рівні міністрів закордонних справ. Основою діяльності стала винайдена ним формула трьох «П»: професіоналізм, патріотизм, порядність [11]. Власне, те — чого так не вистачає в українській політиці. Вагомим є внесок Г. Удовенка й у внутрішньополітичні процеси: він заснував традиції, засновані на принципах демократії та зваженого, толерантного підходу до розв'язання багатьох злободенних важливих для держави питань.

Хай який він був зайнятий, хай як поспішав, якщо звернешся, навіть у владних коридорах завжди зупиниться, вислухає, та ще й уважно, подумає, порадить. Людяно, просто та зрозуміло. Не було зверхності чи штучного поспіху. Це надавало людям навколо впевненості, що їх почули, їм допоможуть і підкажуть... Згадується гостинність Геннадія Йосиповича та його дружини Діни Григорівни. Завжди для гостей Посольства України у Варшаві знаходили чашку чаю чи кави. Людяність, розуміння, доступність, розум — усе це разом поєдналось у неповторній особистості. Г. Удовенко — це багатогранна людина, яка поєднувала риси дипломата, політика, парламентаря, викладача й наставника. Слушно було б відновити традицію відзначати в червні роковини видатного дипломата проведенням конференцій «Удовенківські дипломатичні читання».

Дипломатія на чолі з Г. Удовенком розробляла засадничі зовнішньополітичні документи: закони «Про Основні напрями зовнішньої політики України», «Про основи національної безпеки України», «Про дипломатичну службу» тощо; низку стратегічних документів про євроінтеграцію, як-от Угоду про партнерство і співробітництво й Угоду про асоціацію з ЄС, та національну безпеку, зокрема Хартію Україна — НАТО й Меморандум про взаєморозуміння з НАТО; двосторонні угоди й договори про співпрацю та взаємне визнання тощо. Українська дипломатія швидко залагодила територіальні суперечки з росією, матеріальні претензії з Білоруссю, Молдовою, Польщею, Румунією, складні питання історичної пам'яті, що поставали у відносинах з Польщею, Румунією, Угорщиною.

Дипломатія формувала українську зовнішню політику. Бути творцем нового — захоплива справа. Вікна Управління з питань зовнішньої політики Адміністрації Президента України за очільництва **Володимира Фуркала** — Дипломата з великої літери — світилися постійно: його команда готувала численні матеріали для закордонних візитів президента й дипломатичних зустрічей в Україні, офіційні документи щодо зовнішньої політики держави, стоси паперів для набуття, закріплення членства та подальшої роботи в міжнародних організаціях... В. Фуркало — Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді (1996–1998 рр.), Союзній Республіці Югославія (1998–2001 рр.) та Республіці Корея (2001–2005 рр.), лауреат премії «Людина року 1999» у номінації «Дипломат року», кандидат юридичних наук, автор наукової монографії «Міжнародно-правовий захист цивільного населення в умовах

збройних конфліктів». В. Фуркало був знаним професіоналом і водночас доброзичливим, м'яким, толерантним справжнім дипломатом. Окрім основної роботи, виконував складні небезпечні «спеціальні завдання» вищого керівництва держави в найгарячіших точках Європи. Чудові результати дипломатичної роботи фахівця продемонстрував у Придністров'ї та державах колишньої Югославії. В. Фуркало — один з перших українських дипломатів, хто відчув війну не зі шпальт ЗМІ, а зіткнувся з нею віч-на-віч, захищаючи демократію в різних точках планети.

З теплом та пошаною згадуємо **Антон Бутейка** — Надзвичайного й Повноважного Посла, народного депутата II скликання ВРУ, який став одним із фундаторів вітчизняної дипломатії. Його професійні риси виразно проявилися на посаді керівника договірно-правового відділу МЗС та радника Президента України — керівника служби Президента України з міжнародних питань, першого заступника Міністра закордонних справ, Надзвичайного й Повноважного Посла України у США та Мексиці за сумісництвом і Румунії.

Серед сильних сторін діяльності А. Бутейка була превентивна дипломатія та детальний супровід після досягнення цілей. Він розв'язував низку проблем у двосторонніх відносинах України, переконуючи опонентів в необхідності йти на поступки і шукати компроміси, як-от з представниками Польщі в контексті «меморіалу орлят» у Львові, операції «Вісла», Волинської трагедії тощо. А. Бутейко, який очолював президентську команду міжнародників-дипломатів, майстерно володів багатьма способами ведення дипломатичних переговорів, дотримуючись норм міжнародного права. І, на жаль, поклав здоров'я й життя, доводячи і відстоюючи право України на дотримання паритетних відносин з боку НАТО під час набуття Румунією членства в Північноатлантичному альянсі.

А. Бутейко в житті був досить скромною людиною: завжди зовні спокійний і врівноважений, хоч які бурі вирували в нього всередині, чуйний до колег. Однак, коли йшлося про важливі державні справи та відстоювання принципів і державних інтересів, він проявляв силу характеру та непохитність у досягненні мети. Саме завдяки йому були успішними переговори щодо українсько-румунського сухопутного кордону та делімітації акваторій у Чорному морі. На посаді посла в Румунії А. Бутейко зміг врегулювати давні складні

питання двосторонніх відносин і вивести їх на рівень дружби. Він був справжнім патріотом України, і, напевно, мало хто міг зрівнятися з ним у відданості державним справам, побудові вільної, незалежної, демократичної, європейської України та служінні їй. Він щиро радів успіхам держави й тяжко переживав невдалі кроки керівництва. Через один з них — підписання 2003 року Угоди про формування Єдиного економічного простору та фактичну відмову від євроінтеграції — А. Бутейко подав у відставку з посади посла України в Румунії та дипломатичної служби загалом. Це не просто мужній вчинок патріота, а й дипломатична сенсація та яскравий приклад відстоювання стратегічних інтересів України [12].

Ми вчилися у цих корифеїв дипломатичної служби патріотизму, безкомпромісності та професіоналізму.

* * *

Основними етапами інституалізації дипломатії України є періоди УНР, Української Держави, Директорії, квазідержавної радянської України до Другої світової війни й подальшої участі УРСР в діяльності ООН, а також нинішній етап утвердження суверенної України.

У 1917–1921 рр. основними були відносини з державами Антанти й Четверного союзу та формування політики щодо новопосталих державних утворень після розпаду російської імперії. У цьому контексті інституалізація стала процесом перетворення зовнішньої політики й дипломатії на організовану й системну інституцію: формалізований, упорядкований процес з певною структурою відносин, ієрархією влади й іншими ознаками (державне управління, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, протокол, інститути й інструменти дипломатії тощо).

Можливості для інституалізації дипломатії УРСР були обмеженіші через далекі центри ухвалення рішень і конкретні органи республіканської влади: Москва мала визначальний вплив на зміст і форми дипломатії.

Практика засвідчила різні підходи державних утворень щодо організації та використання дипломатичного інструментарію. Слід зважати не лише на тип і послідовність хронологічних подій державотворчої й зовнішньополітичної діяльності, а й на дипломатичні засоби. Висновки мають ґрунтуватися на

трансформаціях систем державного управління, зовнішньої політики й дипломатії як політичного явища, що перетворилося на організовану інституцію. Необхідно також розмежовувати зовнішню та внутрішню політику. З огляду на це наголошуємо, що радянська дипломатія, окрім ідеологічних та інших недоліків, мала й сильні сторони: системний підхід, якісну підготовку кадрів, високу відповідальність і професіоналізм більшості дипломатів.

За незалежності України постала нова система управління, і критерії ефективності зовнішньої політики й дипломатії виокремлюють з огляду на формування демократичної системи відносин, визначення пріоритетів державотворчих процесів і зовнішньої політики держав євроатлантичного простору. Окрім традиційних форм, є публічна, зокрема й культурна, дипломатія. Сучасна дипломатія поєднує демократичні нові риси та протокол, здебільшого закриту діяльність і можливості оперативного обговорення актуальних проблем у дво- та багатосторонньому форматах.

* * *

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну перед вітчизняною дипломатією постає головне завдання: сформувати сильну коаліцію союзників, які допомогли б приборкати агресора, спонукали б його до переговорів і дипломатичних кроків. Для цього слід враховувати і сильні, і вразливі сторони потенційних союзників та опиратися не на заяви, а на розрахунки й можливості зближення національних економічних інтересів тощо. Важливо чітко з'ясувати, хто із сусідів і великих держав зацікавлений у сильній Україні та якою мірою.

Також необхідно аналізувати можливості й ресурси росії без поверхових оцінок чи легковажних запевнень щодо її розпаду. Ворог має великий запас міцності, значні переваги, потужні дипломатичні відносини з низкою держав.

Тож українська дипломатія має діяти системно, гнучко та професійно у взаємодії не лише із союзниками, а й з державами-прихильниками росії. Форма роботи має бути здебільшого закритою та на двосторонньому рівні з використанням традиційних дипломатичними каналів і їхніх можливостей. Це вимагає від дипломатів наполегливості, завзятості, найвищого рівня професійності, а робота

має бути орієнтована не на позір і медіапростір, а на конкретний результат.

Протягом років незалежності Україна ні з ким не воювала й пишалася відсутністю етнічних конфліктів на своїй території. І, здавалося, через це Україна, не очікуючи удару в спину від «стратегічного» російського чинника, дещо розслабилась, не дбала про зміцнення збройних сил, дозволила залізти у свою кишеню та законодавчу систему ворогові.

Результатом для України стала війна, яку доведеться пережити теперішньому й, імовірно, наступному поколінню. Пережити, вижити і подолати. Покликання старшого покоління дипломатів: навчити молодше бути виваженим і мудрим, жити в умовах війни й прощати після каяття.

Ми пишаємось успіхами нинішньої дипломатії України: організуванням протидії російській агресії, консолідацією міжнародної підтримки, розбудовою європейської держави, захистом громадян за кордоном і промоцією вітчизняного військово-промислового комплексу. Світ згуртувався допомогти Україні в боротьбі проти агресора, адже дипломати активізували роботу міжнародних безпекових структур та організацій, ініціювали десятки засідань Постійної ради ОБСЄ, Комітету міністрів Ради Європи та сесій ПАРЄ, екстрених засідань Радбезу ООН тощо.

Результати не забарились: міжнародні організації ухвалили десятки резолюцій і рішень, що засуджують агресію росії, делегацію рф позбавлено права голосу в ПАРЄ, а Міжнародний кримінальний суд оголосив президента росії злочинцем, якого треба заарештувати й притягнути до відповідальності. Посилився санкційний тиск: сотні фізичних і юридичних осіб рф у списках Австралії, Канади, Нової Зеландії, Норвегії, України, США, Швейцарії, Японії, ЄС тощо.

Як наголосив Міністр закордонних справ Андрій Сибіга, українська дипломатія має зважати на реалії війни та працювати на спільну перемогу, дотримуючись незмінних зовнішньополітичних цілей. Україна має вистояти і перемогти у війні, щоб гарантувати безпеку громадян і відновлення міжнародного правопорядку. Пріоритети української дипломатії нерозривно пов'язані з виконанням цілком конкретних, відчутних і необхідних завдань, і головне з них — забезпечення обороноздатності України. Це втілення вже виділених пакетів, скорочення часового розриву

між оголошеннями допомоги та її надходженнями на фронт, досягнення нових домовленостей, цементування довгострокових зобов'язань, зняття всіх штучних обмежень на поставки західної зброї та на її застосування по території рф [13].

Завдяки зусиллям дипломатів України більшість держав-членів НАТО та ЄС заявили про свою єдність у підтримці суверенітету й територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів, а також її невіддільного права самостійно визначати майбутнє та зовнішню політику відповідно до Гельсінського заключного акту. Народ України глибоко вдячний за міжнародну допомогу, незламну солідарність і тверду позицію союзників у часи надскладних безпекових викликів.

Висновки. Сучасний етап розвитку української дипломатії, що ґрунтується на європейському та євроатлантичному виборі, потребує чітких критеріїв визначення стратегічного курсу держави й партнерів. Традиція континуїтету має поєднуватися з послідовністю дій на міжнародній арені, що часто не було дотримано внаслідок приходу до влади різних очільників держави, які насамперед мають матеріально й морально захищати вітчизняний дипломатичний корпус, що разом із військовим складником є пріоритетом держави.

Дипломатія України має бути «озброєна» потужними Збройними силами. Завдання дипломатів полягає у збереженні напрацьованих результатів, які можуть стати стратегічними орієнтирами для виходу зі складної ситуації, що виникла в умовах війни, з урахуванням столітнього досвіду боротьби за незалежність і суверенітет. Поступова інтеграція України до європейських економічних і безпекових структур потребує об'єктивних оцінок, пошуку оптимальних схем співвідношення національних інтересів із наднаціональними функціями провідних міжнародних організацій.

Дипломатичній службі необхідно надати ширші можливості для самостійних дій і повернути до безпосереднього керування зовнішньою політикою як аналітичної складової та практичного інструменту реалізації ініціатив. Завдання дипломатів також полягає в ефективному опануванні лобізму, що сприятиме досягненню мети. До практичної діяльності додати засоби кулуарної дипломатії, помірковано використовувати публічну й навіть віртуальну дипломатію. Слід залучити старших представників дипломатичної служби до навчання нового покоління.

В умовах війни та жорстокого протистояння рашизму важливо навчити дипломатів брати відповідальність на себе й не перекладати її на відсутність посла або відповідного рішення згори, оскільки, якщо перефразувати відомий вислів, «який аташе не міє стати послом».

У нашій державі панує добра традиція на свята дарувати подарунки. Найліпший подарунок для дипломатії України — це сильна армія та розвинута економіка, які мають вистояти в умовах протистояння агресорові й боротьби добра зі злом.

1. Українська дипломатична енциклопедія: у 5 т. / за заг. ред. проф. Д. Табачника; Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка. Харків: Фоліо, 2013. Т.1; Павленко В. Дипломатія Української СРР 1920–1922 // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2004. 688 с.
2. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. / НАН України, Ін-т історії України, Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України. К.: Наук. думка, 1996–1997.
3. Чекаленко Л. Українська діаспора в політиці та роботі Олександра Шульгина – Голови Ради міністрів та міністра закордонних справ УНР в екзилі (1939–1942) / Л. Чекаленко // Матеріали до української етнології. 2019. Вип. 18. С. 153–158.
4. Нова Рада: щоденна політична, економічна і літературна газета. Київ, 1917. № 192, 23 листопада. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_G&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001001/192
5. Журжа І. Дмитро Дорошенко: історик, дипломат і вимушений емігрант // Голос України. 8 квітня 2017. URL: <http://www.golos.com.ua/article/287346>
6. Терещенко Ю. Що встиг Скоропадський? // Історична правда. 13 грудня 2018. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/12/13/153341/>
7. Чекаленко Л. Постать Євгена Чикаленка в нашій історії // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип.18. С. 247–253.
8. Кудряченко А. Зовнішньополітичні погляди і дипломатична діяльність В'ячеслава Липинського. Матеріали круглого столу в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2012. С. 53–62; Кудряченко А. Дипломатична діяльність і погляди на зовнішню політику В. Липинського // Studia politologica Ucraino-Polona. 2011. Вип. 1. С. 100–108.
9. В'ячеслав Липинський — видатний український історик, політичний діяч, публіцист (до 140-річчя від дня народження) // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5925>
10. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2003. 559 с.
11. Три «П» Геннадія Удовенка // UCMC. 25 червня 2021. URL: <https://uchoose.uacrisis.org/udovenko/>; Денисенко А. Геннадій Удовенко — людина планети / А. Денисенко, В. Туркевич // Серія «Бібліотека «України дипломатичної». 2011. Вип. 12; Міністерство закордонних справ України / MFA of Ukraine. Офіційна сторінка Міністерства закордонних справ України українською мовою в соціальній мережі «Facebook». Допис від 11 жовтня 2020 р. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=344378103653316>
12. Сорока М. Антон Бутейко: На проукраїнських позиціях // Голос України. 21 березня 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/article/315029>
13. Новий глава МЗС окреслив завдання української дипломатії // Укрінформ. 06 вересня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3902862-novij-glava-mzs-okresliv-zavdanna-ukrainskoi-diplomatii.html>

Andrii Kudriachenko,

Doctor of History, Full Professor,
corresponding member of the NAS of Ukraine, director
of the State Institution 'Institute
of World History of the NAS of Ukraine';

Liudmyla Chekalenko,

Doctor of Political Science, Full Professor,
leading research fellow of the State Institution
'Institute of World History of the NAS of Ukraine'

PATRIOTISM, PROPRIETY, PROFESSIONALISM — THE CREED OF UKRAINIAN DIPLOMATS, PROCLAIMED BY HENNADII UDOVENKO

Abstract. Ukraine's history is interwoven with a protracted struggle for statehood, the protection of citizens committed to European values, and the defence of the country's sovereign choice. From the restoration of independence in 1991 to the present, diplomacy has been central to this trajectory. The article traces the institutional evolution of Ukrainian diplomacy from early precedents in the Ukrainian People's Republic through state-building under the Hetmanate and Directory, to the consolidation of a contemporary diplomatic service. Particular emphasis is placed on the professional creed articulated and exemplified by Hennadii Udoenko — patriotism, propriety, professionalism.

Against the backdrop of Russia's full-scale aggression, the article analyses current diplomatic tasks: forging a durable coalition of allies; translating political declarations into time-bound defence deliverables; and sustaining sanctions and legal accountability. It argues that effective diplomacy must be 'armed' with credible defence capabilities, empowered institutionally to combine analytical leadership with operational initiative, and adept in both traditional quiet diplomacy and calibrated public diplomacy. The article also reflects on the contribution of leading practitioners who shaped Ukraine's external policy, and distils lessons on continuity, prioritisation, and capacity-building for a wartime foreign service.

Keywords: diplomacy, succession, diplomats, creed of diplomacy, patriotism, propriety, professionalism.